

**ПЕРСПЕКТИВА ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ
В ПУБЛІЦИСТИЦІ В. ЯВОРІВСЬКОГО**

doi: 10.12958/2227-2631-2020-1-42-93-105

Лідія Хавалджи,

*аспірантка кафедри української філології та загального мовознавства
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5492-8547>*

У статті проаналізовано особливості вираження *перспективи* в публіцистичних творах В. Яворівського раннього, середнього та зрілого періоду творчості, виявлено риси динаміки ідіолекту. Розгляд публіцистичних творів В. Яворівського раннього та зрілого періоду творчості дозволяє стверджувати, що перспектива як засіб візуалізації інформації є категорією постійною, проте перспектива цих періодів творчості майстра слова має свої особливості, що помітно при виборі теми творів, систематизації релевантної інформації, доборі засобів номінації осіб, подій, репрезентована конотацією тексту.

Світоглядні цінності, характерні для другої половини ХХ століття, передано через призму авторського бачення чи переконання героїв нарисів. Засобами вираження точки зору є пряма чи невласне пряма мова, зіставлення чи протиставлення кількох точок зору, їх накладання, мотивація власних назв тощо.

Публіцистичні есе книг „Що ж ми за народ такий?” (твори зрілого періоду творчості) об’єднані однією макротемою, хоч порушується щоразу одна з проблем цієї теми. Світоглядна перспектива в цих творах реалізована передусім структурою самого політичного дискурсу, полемікою публіциста з респондентами, авторами листів. Категорія точки зору тут репрезентована авторськими доказами, добром відповідних аргументів, пристрасними емоційними роздумами, у яких оповідач перебирає на себе функцію коментатора. Автор висловлює думки із щирою впевненістю в правильності своїх переконань, які він обстоює, прагнучи „зазирнути істині в очі”. Статусно-рольова перспектива зумовлена реаліями сучасного й минулого життя українців, виявлена в потужній аксіологічності тексту, що нерідко досягається шляхом добору влучних перифраз. Ситуативна перспектива в цих творах виявлена передусім завдяки зміні учасників дискусії, тобто цитуванні листів, у яких дописувачі висловлюють свою точку зору.

Ключові слова: перспектива публіцистичного твору, точка зору, світоглядна, статусно-рольова та ситуативна перспектива.

The article analyzes the peculiarities of perspective expression in the journalistic works of V. Yavorivsky of the early, middle and mature period of creativity, reveals the features of the dynamics of the idiolect. Consideration of journalistic works of V. Yavorivsky early and mature period of creativity

shows that the perspective as a means of visualization of information is a constant category, but the prospects of these periods of creativity of the Master of the word has its own characteristics, which is noticeable when choosing the themes of works, systematization of relevant information, selection of means of nomination of persons and events, represented by the connotation of the text.

Worldview values, characteristic of the second half of the twentieth century, are transmitted through the prism of the author's vision or beliefs of the heroes of the essays. The means of expressing a point of view are direct or implicit direct speech, comparison or opposition of several points of view, their overlap, motivation of proper names, etc.

Journalistic essays of the books „What kind of people are we?” (works of the mature period of creativity) are united by one macrotheme, although each time one of the problems of this theme is raised. The worldview perspective in these works is realized first of all by the structure of the political discourse itself, the publicist's polemic with the respondents, the authors of the letters. The category of point of view here is represented by the author's evidence, the selection of appropriate arguments, passionate emotional reflections, in which the narrator takes over the function of a commentator. The author expresses his thoughts with sincere confidence in the correctness of his beliefs, which he defends, seeking to „look the truth in the eye”. The status-role perspective is conditioned by the realities of the present and past life of Ukrainians, revealed in the powerful axiological nature of the text, which is often achieved by selecting accurate paraphrases. The situational perspective in these works is revealed primarily due to the change of participants in the discussion, quoting letters in which the contributors express their point of view.

Key words: perspective of journalistic work, point of view, worldview, status-role and situational perspective.

Вступ. Публіцистику розуміють, з одного боку, як „рід літератури, присвячений суспільно-політичним питанням та іншим проблемам сучасності”, а з іншого, – „твори на цю тему” (МФЕ, 2007, с. 344). А. Загнітко підкреслює, що в таких творах „оперативно досліджуються й узагальнюються з особистих, групових, державних, загальнолюдських позицій актуальні факти та явища з метою впливу на громадську думку, суспільну свідомість, а відтак на соціальну практику” (Загнітко, 3, 2012, с. 161). Публіцистика, „оперуючи засобами логічного переконання та емоційного впливу, висвітлює, узагальнює, оцінює актуальні проблеми сучасності в періодиці або в окремих виданнях” (ЛЕ, 2, 2007, с. 296). Тому публіцист удається до своєрідного поєднання логічно-абстрактного та конкретно-образного мислення, впливаючи на розум і почуття людини, стимулюючи її певні вчинки, соціальну активність. Факти в публіцистичний твір уводять у потрібний причинно-наслідковий

контекст, надаючи перевагу логіко-раціональним конструкціям, що мають емоційне забарвлення.

У художній публіцистиці розмежовують соціальний, філософський, морально-етичний, релігійний, літературно-критичний різновиди. До її жанрів належать стаття, фейлетон, нарис, огляд, рецензія, памфлет. К. Серажим у складі публіцистичних текстів виділяє художньо-образні або художньо-публіцистичні (нарис, есе, портрет, фейлетон, памфлет) (Серажим, 2020), майстром яких можна назвати В. Яворівського, котрий після закінчення Одеського університету 1964 року працював редактором одеського радіо, кореспондентом редакції газет „Запорізька правда”, „Прапор юності”, „Літературна Україна”, редактором запорізького радіо, кіносценаристом львівського телебачення, літконсультантом, референтом Спілки письменників УРСР, завідувачем відділу прози, заступником головного редактора журналу „Вітчизна”, а тому уклав чимало публіцистичних збірок, серед яких виділяємо твори суспільно-політичної тематики XXI століття (збірки „Що ж ми за народ такий?...”, 2001, 2002, 2005, 2010) і XX („Крила, вигострені небом” (1975), „Тут, на землі” (1977), „І в морі пам’яти джерело” (1980), „Право власного імені” (1985)).

В. Яворівський як публіцист постає перед читачем знавцем мови, у творах якого національно орієнтовані одиниці стають об’єктом метафоризації, символізації, розвитку образності, підвищення експресії, тобто автор створює цілу систему асоціативно пов’язаних одиниць, серед яких домінують національно забарвлені слова й форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення мисленневих структур і операцій при породженні текстів спонукає вчених до аналізу особливостей когнітивного бачення світу в текстах різних стилів, зокрема в художніх творах та публіцистиці (Бандура 2014), виділення ключової категорії лінгвістичної семантики та прагматики: *точка зору* чи *перспектива* (Хализев, 2007, с. 309). Розглядаючи питання про цінності як об’єкт мовного світогляду, стереотип як об’єкт мовного опису, польський учений Є. Бартмінський та лінгвіст Й. Зінкен обґрунтовують доцільність виділення таких понять, як *точка зору* і *перспектива*, що є засобами візуалізації інформації. Окремо розглядають питання про мовний світогляд у художньому та публіцистичному дискурсах та ін. (Bartminski 2009). Ф. Бацевич тлумачить *перспективу* як „найзагальнішу когнітивно-психологічну пресубпозицію людини, яка спирається на набутий раніше перцептивний і когнітивний досвід, віру, переконання тощо і визначає світосприймання, категоризацію, оцінку сукупності сприйнятих зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів, а також певною мірою сам процес перцепції” (Бацевич, 2010, с. 157). Загалом *перспектива*, за Ф. Бацевичем, – це базове твердження, незаперечні знання (аксіома), на основі яких побудовані подальші твердження, висловлення, судження. Основу *перспективи* розповіді складають або чіткі знання предмета висловлення, або припущення про те, що адресат

розповіді належить до його мікросвіту і здатний домислити або припустити неказане.

Й. Зінкен виділяє чотири складники *точки зору*: а) суб'єкт зору; б) спосіб бачення; в) об'єкт зору; г) точка, з якої поглядають на цей об'єкт (Zinken, 2004, с. 75). Наразі категорію *точка зору* нерідко розуміють як художню метафору, що репрезентує ставлення до дійсності, її суб'єктивне сприйняття, переконання, з яким цю дійсність оглядають (Tadakowska, 2004, с. 50). В окремих роботах помітне розмежування категорії точки зору та перспективи, дві функції оповідача – спостерігач і коментатор. Спостерігач – це „категорія, пов'язана з сенсорним рівнем (з реєстрацією, а не аналізом), тобто не сягає ментального рівня, а коментатор – точка зору і перспектива, котру автор розуміє як деяку сукупність полів спостереження із цілим онтологічним фоном представленого світу, семантикою та аксіологією, які можна відтворити на підставі даних оповідача-коментатора” (Процак, 2011, с. 146). Услід за Н. Бандурою, ми розглядаємо *перспективу* як чинник „когнітивного бачення дійсності мовцем, що визначає спосіб її відображення відповідно до його умоглядної позиції, зумовленої світоглядом, соціальними статусами й ролями, конкретною ситуацією, а також його емоційним ставленням” (Бандура, 2014, с. 6).

Мета статті: проаналізувати особливості вираження *перспективи* в публіцистичних творах В. Яворівського раннього, середнього та зрілого періоду творчості, виявити риси динаміки ідіолекту.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано метод опису мовних фактів, наявних у публіцистиці В. Яворівського, що виділені шляхом фронтального виписування, зіставлення та порівняння явищ.

Виклад основного змісту. Публіцистика В. Яворівського 70 – 80 років ХХ століття має соціальне чи морально-етичне спрямування, у якій з державницьких та загальнолюдських позицій висвітлено певні явища того часу. Це зазвичай нариси, рідше – статті або есе, у яких порушено важливу на той час проблему ролі людини в народному господарстві, значення її сумлінної праці на благо суспільства. Кілька статей присвячено літературній критиці („Михайло Шолохов”, „Олексій Толстой”, „Шолом Алейхем”, „Юрій Смолич”, „Григор Тютюнник”, „Олесь Гончар”, „Павло Загребельний”, „Роман Іваничук”, одна – художній („Катерина Білокур”). Статей, у яких порушено одну якусь проблему (без покликання на особистості), мало. До них відносимо „Неповторність” (збірка „Право власного імені”; про однотипність забудов у містах), „Осінь з Літнього саду” (збірка „Крила, вигострені небом”, про м. Ленінград).

Публіцистичні твори В. Яворівського першого періоду творчості різні за обсягом, художньою довершеністю, особливостями відтворення дійсності, проникненням у психологію об'єкта нарації тощо. Більшість нарисів вражають художньою довершеністю, доречністю деталей, проникненням у духовний світ героїв нарисів.

Публіцистика другого (зрілого) періоду творчості позначена тим, що в кожному есе (нарисі) порушено певну проблему, яка є частиною ширшої теми (макротеми): що в українській ментальності заслуговує схвалення, захоплює, а що відштовхує? Що в українському народі є такого, що заважає йому збудувати справді незалежну самостійну державу?

Отже, перспектива (точка зору) публіцистики В. Яворівського першого і другого періоду творчості має різну сутність, що помітно при виборі теми публіцистичного твору, позначилося на систематизації релевантної інформації, виражене засобами номінації осіб, подій, репрезентоване конотацією тексту.

Перспектива в ранній публіцистиці В. Яворівського передусім виявлена в передачі світоглядних цінностей, характерних для того часу позицій, передана через призму роздумів автора чи героя нарису. Авторські ремінісценції зазвичай маніфестовані наративами із займенником *я*, узагальненим *ми* або без них: *Я розумію, чому у розмові він так часто згадував війну. Ще багато літ, коли він літав над Україною з мирними пасажирами, з висоти йому різали око незарубцьовані рани землі* (Крила, 1975, с. 19); *У нас і сьогодні ще мало написано про перші дні й місяці війни. А вони були. Як би нам нині, через чотири десятиліття, не хотілося про це згадувати, але були. Перший написав про них Олексій Толстой. Нехай розкидано, нехай під своїм, толстовським, кутом зору, з публіцистичною уривчастю подій, та сюжет його думок монолітний ...* (Право, 1985, с. 123).

Засобами вираження точки зору (перспективи) дійовими особами нарисів є пряма мова (*– Ви навіть не уявляєте, як тоді баглося висоти. Я вичавлював з маленького літачка все, на що він був здатен, щоб не бачити руйн під крилам* (Там само)) або внутрішній монолог (*Діброва довго дивиться йому услід, поправляє капелюха й чимчикує до контори: треба ж сказати головному бухгалтерові Миколі Гуцулу (той засиджується допізна – стара повоєнна звичка, якої Микола вже не позбудеться нізащо), щоб нарахував донецьким водіям та підготував матеріали на правління колгоспу про їх преміювання. Завтра він нагадає інженерові, щоб дав на неділю автобуса, – і ще одна проблема зсунеться з його втомлених плеч* (Право, 1985, с. 59 – 60).

Світоглядна позиція може доводитися завдяки накладанню точок зору кількох осіб: *Минуле людини береться до уваги лише тоді, коли вона має майбутнє. Тільки тоді прожиті літа щось та значать, сину. Тільки тоді можеш відчувати їх за спиною, як крила, а не важкий, осоружний горб, що нахиляє тебе додолю. Якщо почнеш віддавати перевагу своїм вчорашнім чеснотам та минулим заслугам – ти належиш вчорашньому дневі, а в сьогоднішньому тобі вже робити нічого”, – знову й знову озиваються в мені його слова, мовлені кілька днів тому в розмові з Григорієм Доляком, колишнім бригадиром тракторної бригади і колишнім секретарем парторганізації колгоспу* (Право, 1985, с. 60).

Логіка викладу стає більш переконливою, а висловлювання більш експресивним, якщо автор запроваджує зіставлення абстрактного і конкретного, доводить свою точку зору на зіставленні двох і більше явищ: *Помилка пече Діброві душу невідступно, бо хоч би як обминав цю тему в наших розмовах, Микита Якович щоразу потрапляє у її болючу пастку, сумнів, надовго відчужено замовкає. „Колись я думав, що найбільший біль – зубний, а насправді – душевний, бо він просто нестерпний. Колись я думав, що душа – бездонна, а виявляється, що глибина її вимірюється болем, який вона здатна витримати”* (Право, 1985, с. 62).

Перспектива публіцистичного тексту деінде ґрунтується на протиставленні точок зору, як-от: *Перед виходом на сівбу опасистий, товстопикий піп перестріне його пізнього вечора біля хати і, важко дихаючи горілчанним перегаром, тусає кулачеськими у кволі груди демобілізованого фронтовика, який навіть набожних бабів намовив вийти в поле, хоч завтра – церковне свято.*

Згадавши це, він зніяковіло усміхнеться, підіб'є на чолі бриля й додасть: – Я просто переконав їх, що сіяти – діло куди святіше, ніж стовбичити в бабинці, відбиваючи поклони вичовганим дошкам церковної підлоги. Набагато більша святість – вкинути зернину в землю та вклонитися чорнозему, щоб щедріше вродив. І вони пішли за мною. А тепер аж незручно буває. Іноді твоя роль на сівбі чи на жнивах схожа на роль весільного генерала. Ви думаєте, що без мене б не посіяли й не зібрали в строк? (Право, 1985, с. 69). Аргументи попа не такі переконливі ще й тому, що його портрет викликає відразу, видно, що автор не симпатизує йому (*опасистий, товстопикий, дихає горілчанним перегаром, тусає кулачеськими*). Натомість докази голови колгоспу зростають завдяки вживанню лексеми *бабинець* 'окреме місце в церкві, де стоять жінки' (ВТССУМ, 2005, с. 50), портретній характеристиці, що викликає симпатію (*усміхається, підіб'є на чолі бриля, просто переконує*).

У публіцистичних есе книг „Що ж ми за народ такий?” (творах зрілого періоду творчості) категорія точки зору передусім репрезентована авторськими доказами, добром відповідних аргументів, пристрасними емоційними роздумами, у яких оповідач перебирає на себе функцію коментатора. Скажімо, намагаючись довести, що політика компартії своє віджила, В. Яворівський переповідає хід своїх думок, наводячи переконливі аргументи: *Так, я був проти того, щоб державу очолив Петро Симоненко. Маю для цього величезний набір аргументів. Найголовніший із них – в Україні зараз була б ще більша руїна і безнадія, ніж маємо. Хай дуже кволо, невпевнено і майже непомітно для збіднілих пенсіонерів та інвалідів, але Україна таки рухається вперед. Все-таки нарешті розраховалися за пенсії і зарплати бюджетникам, серйозно ставиться питання про підвищення пенсії* (Народ-2, 2002, с. 23).

Асонанс точок зору автора і дописувачів (адресатів листів), а часто й самих респондентів нерідко стає наочнішим при цитуванні листів, а також їхньому коментуванні: „Мені 52 роки. Вирішив написати тому, що оце на днях почув передачу ще одного запеклого ворога комуністів Володимира Яворівського. Які ж вони всі падлюки, ці демократи... Я б всю цю наволоч, яка виступає протів комуністів, босою гнав би у Сибір” (Народ-2, 2002, с. 31); „Велика подяка всім, хто організував цю передачу. Багато з нас, простих людей, не можуть збагнуть, чому б такій прекрасній і рідній Україні живеться дуже тяжко, бідно, безрадісно” (Народ-2, 2002, с. 52).

Статусно-рольова перспектива у творах раннього періоду помічена там, де йдеться про людей знаменитих, прославлених своїми успіхами в роки війни чи в мирний період: *За один лише рік Трипільська станція, а точніше – її будівництво, вийшло в ранг пускової першого енергетичного блоку. Саме тоді на будові висадився всесоюзний комсомольський десант, у складі якого були прославлені Стаханов, знаменита Марія Демченко, мати Зої Космодем'янської, космонавт Валерій Титов. Отоді на велелюдному мітингу й прийняли рішення пустити через рік перший блок станції* (Право, 1985, с. 84). Особливої конотації цьому уривкові надає поєднання історичної назви залізничної станції та сучасних найменувань будівельних енергетичних споруд, використання лексем із префіксами *все-, веле-* тощо.

Значною аксіологічністю наділені також тексти, у яких змальовано знайомих, близьких чи дорогих авторові людей. Скажімо, нарис про Діброву Микиту Яковича позначений глибокою пошаною до головного героя, виявленою завдяки позитивно конотованій розповіді, що можна пояснити низкою чинників. Микиту Яковича і В. Яворівського пов'язують дружні почуття, бо вони земляки. Автор називає його *подолянином, представником найславетнішої хліборобської еліти*. У нарисі сам Діброва коментує, чому одні особистості досягають висот у праці, а інші – ні: – *Я давно вірив у те, що раніше чи пізніше, але ми таки прийдемо до проблеми людського таланту і в сільському господарстві. Вже вона владно стукає, а то й вривається у наше життя. – Микита Якович послаблює шарф на шиї, потирає долонею круте чоло, зриває кетяг доспілої калини й тримає її на теплій долоні.*

– *Ото як ми говоримо про талант Олесь Гончара, Миколи Бажана чи Павла Загребельного, як говоримо про талант Олександра Білаша чи Ніни Матвієнко, Наталі Ужвій чи Івана Миколайчука, так повинні говорити про талановитого секретаря райкому, талановитого тракториста, голову колгоспу чи агронома. Талант замінить десятки сірчаків-поденників, які виконуватимуть вказівки, метушливо здрібнюючи справу, накладаючи на неї відбиток своєї посередності. Сучасне життя можуть розвивати й рухати вперед тільки люди талановиті, сміливі, перспективні. З такими і нам, старшим, додається снаги* (Право, 1985, с. 67).

Статусна авторська характеристика героя нарису може накладатися на схожі переконання співвітчизників, колег. Невипадково про Діброву М. Я. А. Мельник говорить так: *Дібровине ж ім'я уже понад три десятиліття тримається серед найушлявленішої хліборобської еліти нашої республіки, але жодного разу він не скористався ним для себе особисто, і не тому, що не мав у цьому потреби, а тому, що не хотів виділятися серед інших своїх односельчан. Оце такий він у нас.*

Ось кілька деталей нашої важкої осені з густою тванюкою, в'їдливими дощами й сльотами, з буряком, половина якого вистріляла в гичку. Микиті Яковичу зробили операцію апендициту. В та-а-кому віці! Думали, з місяць лежатиме в лікарні, буде час навідати його, спокійно поговорити. Домагаємося для нього путівки в гарний санаторій, аби поїхав та підлікувався, відпочив (Право, 1985, с. 68).

Великого значення в публіцистиці В. Яворівського набуває ситуативна перспектива. І це не тільки склад учасників ситуації, їхні стосунки, тональність мовлення. Мають значення також час, пора року. Так, нарис про М. Я. Діброву названо „Солодка сіль осені”, враховуючи те, що головному героєві твору уже виповнилося 70 років. Тому з позицій осені людського життя, з якою асоціюється мудрість, передано точку зору автора та головного героя: *Але сам Діброва не може вибачити собі гіркого Долякового зигзагу. Таки не може, бо коли б міг – не знати б нам його сімдесятирічним головою колгоспу, бо живе він і не покидає своєї посади лише тому, що мудро й самотньо живе в ньому Людина. Поки він відчуває її в собі – не горбиться від важкої ноші літ, всі його щоденні мороки мають високу доречність і називаються не суєтою, а життям. Справжнім людським життям, таємниця якого для Діброви полягає в тому, щоб дотримуватися в малому і у великому закону збереження людської доброти на землі: все, що віддаєш світові щедро й повно, повернеться до тебе подвоєним. Сьогодні, завтра, через десятиліття, але таки повернеться. За однієї умови – коли ти його не облікуєш, як педантичний комірник чи скнаровитий позичальник, який призначає годину сплачення боргу (Право, 1985, с. 63).*

У нарисі „Над головою – земля” перспективу оповіді становлять поняття *тиша і серпень*, дистанційовані з поняттями *вгризатися, двигіти, гул та ін.*: *Така вже тиша, що, здається, можна почути, як плаває риба в Бузі, як верби розправляють у вологій землі коріння й потягуються під сонцем, як б'ється серце в перехожого.*

Я мимоволі йду повільніше, пускаю думки самохіть по цьому пришикліму на самому краю серпня місту...

Та найголовніше – Червоноград має свою професію. І вона творить його характер, диктує стиль і уклад його життя, його небагатослівність – оцю, незвичну для великого міста, тишу гарячого серпня.

Як би високо не пнулись у небо його будинки, дерева і терикони – для мене Червоноград завжди буде двоповерховим.

Перший – десь там, у глибині, нижче джерел, де з осатанінням вгризаються в чорні пласти вилежаного віками вугілля комбайни, де двиготять розтривожені надра, де не можна шептатись навіть на вухо – треба доконче мати голос Маяковського, щоб тебе почули крізь гул.

Другий – тут, під сонцем, на прибузьких споришах, з хатніми клопатами і випраною білизною на шворках...

Можливо, так тихо у „верхньому” Червонограді, що частина його мешканців завжди там, у шахтах, і ні на мить не хочеться забути про них (Крила, 1975, с. 3).

Перспектива нерідко постає неочікуваною, бо за ходом обставин життя її важко було передбачити: ...Із загубленого в подільських лісах села Ходаківців родина Трусів виїжджала до Ленінграда, де батько влаштувався на роботу. Вийшли на сільську дорогу односельчани, зупинилися на вигоні біля джерела під дубом. Жінки обіймають Фросину, чоловіки закурюють із Олексою по останній цигарці, а діти здивовано стоять навколо. Потім усі довго й журно дивляться услід селянському возові, що забирає від них цілий рід, з яким вони давно звиклись, зжились. їм ще важко усвідомлювати, що Трусів уже немає в селі. Якби тоді хтось напророчив Тимофієві, що він літатиме, що часто бачитиме своє рідне село із семикілометрової висоти з-під крила літака, він би сприйняв це як надто в'їдливі кпини (Крила, 1975, с. 18)

Засобами виявлення шляхів несумісності фактів, з'ясування їхніх розходжень може використовуватися тлумачення прізвища, яке, урешті-решт, розкриє таємниці ключової риси характеру головного героя нарису – хоробрості: Я ж беру сьогодні з собою в політ нашу вчорашню розмову та думки про людину, яка за кілька хвилин віддасть свою певність літакові, а своїми руками немов доточить сріблясті крила. І зараз, стоячи на обдутому вологим львівським вітром аеродромі, за збудженим гомоном пасажирів чую сказану ним учора фразу: – Від батьків мені перейшло надто химерне прізвище – Трус. Дісталось – то мусив брати. Але ж після цього мені треба було щодня, всім своїм життям на землі і в небі, спростовувати його. – Це був жарт, але він не посміхнувся. Напевне, думав про те не раз, форма давно забулась, і він сприймає лише суть сказаного (Крила, 1975, с. 17).

Усі випуски книг „Що ж ми за народ такий?” – це сміливий і відвертий діалог українського письменника, політика зі своїм народом у час важкої економічної та духовної кризи. Десятки тисяч листів (схвальних і опозиційних) використав В. Яворівський у своїх роздумах про український народ.

Категорія світоглядної перспективи в цих творах виявлена передусім у структурі тексту, тобто побудові політичного дискурсу. На перший погляд може здатися, що книги „Що ж ми за народ такий?” не мають чіткої структури, бо в них поєднуються розділи з виділеними

назвами та такі, які не мають лаконічної назви. Проте християнський мотив назви першого розділу другої книги – „Еліта – свіча в руках нації” (2002) знаходить продовження в середині книги, де розділ називається „Великі справи здійснюються лише великою вірою”, а завершується він двома останніми розділами, що називаються „Отче наш, який є на небесах” та „Амінь”. Тому вся книга сприймається як сповідь віруючої людини, яка при запалених свічках, у церкві, а церква не терпить брехні, ділиться з Богом і людьми своїми роздумами. Отже, сам задум збірки публіцистичних творів не випадковий, а глибоко символічний, і реалізований він засобами, близькими кожному українцеві.

У першій книзі виділено дев'ять розділів, у кожному з яких порушено вкрай важливі питання для української незалежності („Борімося – поборемо”, „Хто винен?”, „Хто вкрав гроші?”, „Не мовчи”, „Не вмремо, не загинемо”, „А судді хто?”, „Постороннім вход заперещён”, „Де взяти гроші?”, „Ні, не вмерла Україна”). У розділі „Замість післямови” В. Яворівський зазначає, що він у своїх публічних роздумах спирався на патріотично налаштованих людей України, яких, за його переконаннями, більшість (Народ-1, 2001, с. 192).

Світоглядна перспектива публіцистичних творів В. Яворівського репрезентована ключовими словами, семантична місткість яких для українців особлива. Це зокрема: *народ, українці, ми, тисячоліття, державність* (Народ-2, 2002), *українець, етнічний українець, українська нація, український народ, наша Україна, Батьківщина, рідний дім, кров, любов, зона забуття, земля, селяни, антинародний електорат, мати, діти* (Народ-1, 2001) та ін. Ці слова автор нерідко вводить до поширених назв окремих розділів публіцистичної збірки, навмисне їх кілька разів повторюючи й пояснюючи. Зокрема: *У нас одна історична територія, ми – єдиний у світі український народ, який живе на своїй рідній землі, родючій і красивій. Це наш дім, наша Україна. Вана – наша матір, а ми – її діти. У нас немає іншої матері, у неї – інших дітей* (Народ-1, 2001). Ця назва, що формулює основну думку розділу, побудована на повторі слів *єдиний, один; мати, діти*, а це створює неповторне емоційне забарвлення.

Світоглядна перспектива публіцистики зрілого періоду творчості виявлена ще й тому, що автор висловлює свої думки із широчю впевненістю в правдивості тих думок, які він обстоює, прагнучи „заирнути істині в очі” (Народ-1, 2001, с. 15): *Корупція, казнокрадство, вседозволеність для чиновників, безробіття, бідність пенсіонерів та інвалідів, звіра – такі ж осоружні і гнітючі для мене, як і для Вас, як і для мільйонів громадян України. І я постійно кажу про це зі своєї радіотрибуни. Але ж я не можу дозволити собі засліплення тупим гнівом і злістю тільки для того, щоб топтатися по українській і без того запізній на кілька століть, такій кволій ще державності* (Народ-1, 2001, с. 20).

У наративах публіциста чітко виявлена статусно-рольова перспектива, зумовлена реаліями минулого й сучасного життя українців. І це добре усвідомлює й висловлює автор, зокрема коли йдеться про інтелігенцію, а також про політичну еліту: *Свої власної, висунутої із національного, патріотичного середовища владної політичної еліти ми не мали з часів козацької гетьманщини, від зруйнування Січі. Кілька століть – лише окупаційна, отже, ворожа народові, його етнічним і соціальним інтересам влада чужинців. Продажна українська верхівка завжди хилиться до сильнішого, себто до окупанта, заграваючи з ним і лицемірно підтакуючи йому. А покинутий напризволяще, ніким не захищений простолюд мовчакувато замикався в собі, щоб хоч якось вижити і виростити дітей, продовжити свій рід і заповісти своїм дітям не багатство, а традиційну обережність і страх перед жорстокою владою* (Народ-2, 2002, с. 35).

Аксіологічність роздумів В. Яворівського висока. Коли мова йде про ворогів українського народу, письменник знаходить влучні й правдиві перифрази, щоб створити образи опонентів українського народу, його ворогів: *На цьому закінчимо це дослідження, цю важку, невдячну, виснажливу, а то й ризиковану роботу з аналізу образу, способу думання, поведінки нашого спільного ворога на ім'я „українофоб”, „україноненависник”. Вони й досі почуваються в нашому українському середовищі абсолютно вільно, набагато вільніше, ніж ми, безкарно і з викликом, зухвальством. Поки що...* (Народ-4, 2010, с. 64).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розгляд публіцистичних творів В. Яворівського раннього, середнього та зрілого періодів творчості дозволяє нам стверджувати, що перспектива як засіб візуалізації інформації є категорією постійною, проте у творах цих періодів творчості майстра слова вона має свої особливості, що помітно при виборі теми творів, систематизації релевантної інформації, доборі засобів номінації осіб, подій, репрезентована конотацією тексту.

Світоглядні цінності, характерні для другої половини ХХ століття, передано через призму авторського бачення чи переконань героїв нарисів. Засобами вираження точки зору є пряма чи невласне пряма мова, зіставлення чи протиставлення кількох точок зору, їх накладання тощо. Статусно-рольова перспектива у творах першого періоду творчості помічена там, де мова йде про людей знаменитих, прославлених своїми успіхами в роки війни чи в мирний період. Великого значення в публіцистиці В. Яворівського набуває ситуативна перспектива. І це не тільки склад учасників мовленнєвої ситуації, їхні стосунки, тональність мовлення. Мають значення також час, пора року тощо.

Публіцистичні есе книг „Що ж ми за народ такий?” (твори зрілого періоду творчості) об'єднані однією макротемою, хоч порушується щоразу одна з проблем цієї теми. Світоглядна перспектива в цих творах реалізована передусім структурою самого політичного дискурсу, полемікою автора з респондентами, авторами листів. Категорія точки

зору тут репрезентована авторськими доказами, добром відповідних аргументів, пристрасними емоційними роздумами, у яких оповідач перебирає на себе функцію коментатора. Автор висловлює свої думки із щирою впевненістю в правильності переконань, які він обстоює, прагнучи „зазирнути істині в очі”. Статусно-рольова перспектива зумовлена реаліями сучасного й минулого життя українців, подіями історичного минулого, а також завдяки зміні учасників дискусії, тобто цитуванні листів, у яких дописувачі висловлюють свою точку зору.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в тому, щоб вивчити вербальне вираження вертикальної перспективи в публіцистиці різних періодів творчості В. Яворівського.

Література

- Бандура, Н. Г. (2014). Когнітивне бачення світу в публіцистиці (на матеріалі німецьких редакційних блогів). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Вип. 33. С. 3 – 15.
- Бацевич, Ф. С. (2010). *Нариси з лінгвістичної прагматики*. Львів, 336 с.
- Бацевич, Ф. С. (2007). Точка зору і прагматика політичного тексту. *Лінгвістичні дослідження*. Вип. 22. С. 53 – 62.
- Загнітко, А. (2012). Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. (Т. 1 – 4). Донецьк, 2012.
- Процак, Л. М. (2011). Категорія „точка зору” в художньому тексті. *На хвилях мови. Аллі Йосипівні Багмут*. (С. 143 – 151). К.
- Серажим, К. (2002). Особливості жанрової форми втілення політичного дискурсу в сучасній періодичній пресі. *Українська періодика: історія і сучасність* (С. 490 – 493). Львів.
- Хализев, В. Е. (2007). *Теория литературы: учеб. для студентов высш. учеб. заведений*. Москва, 437 с.
- Bartminski, J. (2009). *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics (Advances in Cognitive Linguistics)*. London, 256 p.
- Zinken, J. (2004). Punkt widzenia jako kategoria w porównawczym badaniu dyskursów publicznych. *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie* / pod red. J. Bartminkiego, S. Niebrzegowskiej-Bartminkiej, R. Nycza. T. 20 (S. 6 – 78). Lublin.
- Tabakowska, E. (2004). O językowych wyznacznikach punktu widzenia. *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie* / pod red. J. Bartminkiego, S. Niebrzegowskiej-Bartminkiej, R. Nycza. T. 20 (S. 47 – 64). Lublin.

Джерела

- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005) / уклад. і гол ред. В. Т. Бусел, К., Ірпінь, 1728 с.
- Крила – Яворівський, В. (1975). *Крила, вигострені небом*. К., 112 с.
- ЛЕ – Ковалів, Ю. (2007). *Літературознавча енциклопедія*. (Т. 1 – 2). К.
- МФЕ – Скопенко, О. І. & Цимбалюк, Т. В. (2007). *Мала філологічна енциклопедія*. К., 477 с.

Народ 1 – Яворівський, В. (2001). *Що ж ми за народ такий?* К., 295 с.
Народ 2 – Яворівський, В. (2002). *Що ж ми за народ такий?* К., 347 с.
Народ 4 – Яворівський, В. (2010). *Що ж ми за народ такий?* К., 266 с.
Право – Яворівський, В. (1985). *Право власного імені.* К., 199 с.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2020 р.

Прийнято до друку 22.09.2020 р.

Рецензент – д. філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.